

A vezér

Radoje Domanović

— Testvéreim és barátaim, meghallgattam az összes beszédeket, s most arra kérlek, hallgassatok meg ti is engem. A sok tárgyalás és szónoklás mitsen ér, amíg ezen a terméketlen vidéken élünk. Ezen, a homokos, kőves talajon még esős években se terem semmi, hát még ilyen aszálykor, amilyen nem volt emberemlékezet óta.

— Meddig gyülekezünk még így és fecsegünk meddő dolgokról? Jőszagunk éhendöglött, s ha így tart, nem sokára gyerekeink is éhen pusztulnak, velünk együtt. Valami mást kell tennünk, jobbat és okosabbat. Véleményem szerint az a legjobb, ha elhagyjuk ezt a sivár vidéket, elindulunk a nagyvilágba, és jobb, termékenyebb földet keresünk, mert így nem élhetünk tovább.

Így szónokolt egy gyűlésen, valamikor, valahol, távoli terméketlen vidéken egy ember, fásult hangon. Hol és mikor történt ez, úgy hiszem, semmi közünk hozzá. Az a fő, hogy elhígygék nekem, hogy ez valahol, valamikor megtörtént. Igaz, egykor úgy hittem, hogy ezt az egész dolgot magam találtam ki, de fokozatosan megszabadultam a szörnű tévedéstől, s őszintén hiszem már, hogy mindaz,

amit most mesélek, megtörtént, meg kellett történie valahol, valamikor, tehát én ezt soha, semmiképpen sem találhattam ki.

A hallgatóság, elkínzott arccal, tompa, fásult, zavaros, szinte ájult tekintettel, övbe dugott kézzel állta körül a szónokot, de bölcs szavaira valamennyien élénken felfigyeltek. Elképzelték maguknak az életet csodálatos, paradicsomi vidéken, ahol a fáradságos és szorgalmas munkáért bőséges aratással fizet a természet.

— Úgy van! Úgy van! — lehelték az elcsigázott emberek.

— Kö...zel...van...az? — hangzott a kérdés az egyik sarokból.

— Testvéreim! — kezdte egy másik szónok harsányan. — Rögtön el kell fogadnunk ezt a javaslatot, mert így nem lehet tovább. Dolgoztunk, kínlódtunk hiába. A szánktól vontuk el a vetőmagot, de a hegyi áradatok elsodorták a magot a földdel együtt, s pusztá kő maradt csupán. Itt veszteljük hát örökre, dolgozzunk látástól vakulásig, s folyton éhezünk és szomjazzunk csak, rongyosan, mezít-láb?... El kell indulnunk, meg kell keresnünk azt a jobb, termékenyebb

vidéket, ahol a szorgalmas munka bő-
séges gyümölcsöt hoz.

— Induljunk, menjünk azonnal, itt
nem élhetünk tovább! — sügták min-
den oldalról, és a tömeg máris indult,
valamerre, iránytalanul.

— Megálljatok, testvéreim! Hová tar-
totok? — szólalt fel ismét az első szó-
nok. — Mennünk kell, de nem így.
Tudnunk kell, hová megyünk, külön-
ben menekvés helyett pusztulásba jut-
hatunk. Javasolom, válasszunk vezért,
akinek valamennyien engedelmesség-
gel tartozunk, aki majd a leghelyesebb,
legjobb és legrövidebb úton vezet
bennünket.

— Válasszunk, mindjárt válasszunk!
— hallatszott mindenfelől.

Most kezdődött csak az igazi vita,
az igazi zűrzavar. Mindenki beszélt,
senki senkire nem hallgatott, nem is
hallhatott senkit. Aztán csoportokra
oszlottak. Minden egyes csoport külön
vitakozott, majd azok is feloszlottak,
és kettesével, egymás karját szorongat-
gatva beszéltek, kiabáltak, bizonygat-
tak, egymás ruhaujját cibálták, és te-
nyérrel fogták be a másik száját. Vé-
gül megint összegyűltek mindannyian,
és beszéltek valamennyien.

— Testvéreim! — csattant fel egy
erősebb hang, túlharsogva a többi re-
kedt, halk hangot. Így nem jutunk
semmire. Mindannyian beszélünk, sen-
ki sem hallgat a másakra. Válasszunk
vezért! Kit választthatnánk meg közü-
lünk? Ki utazott közülünk, ki jártas
a nagyvilágban? Jól ismerjük egymást,
s én vagyok az első, aki nem mer-
ném rábizni magamat és gyerekeimet
egyikőtkre sem. De mondjátok, ki is-
meri azt az idegent ott, aki már reg-
gel óta ül a fa árnyékában, az út men-
tén...?

Egyszerre csönd lett, mindannyian
az ismeretlen felé fordultak, s kezd-
ték vizsgálni tetőtől talpig.

Az illető középkorú, bozontos sza-
kállú ember, csak ült az árnyékban
komoran, hallgatott, és elgondolkodva
turkálta a földet vastag botjával.

— Azt az embert, bizisten, már teg-
nap láttam egy gyerekkel. Egymás ke-
zét fogták, úgy mentek az utcán. Este
a fiú elment valahová, az öreg meg
itt maradt...

— Hagyd, komám, ezeket az apró-
ságokat és badarságokat. Ne vesztis-
sünk időt. Legyen akárki, távoli vándor,
az biztos, mert senki közülünk
nem ismeri. Ő nyilván ismeri jól az

országutat, tehát vezethet minket.
Beclésem szerint igen okos ember le-
het, mert folyton hallgat és gondolkod-
dik. Más szeleburdi már tízszer is kö-
zénk elegyedett volna, és bekapcsoló-
dott volna a beszélgetésbe, ő pedig
már mióta ül ott egyedül és hallgat.

— Ha hallgat és gondolkodik, ak-
kor nyilván nagyon okos ember —
következtettek a többiek is, és újra
vizsgálat alá vették az idegent. Mind-
egyik felfedezett benne valami kiváló
tulajdonságot, rendkívüli eszességé-
nek valamilyen bizonyítékát.

Nem sokat tanakodtak hát, vala-
mennyien egyetértettek abban, hogy
megkéri az utast, akit nyilván maga
a jóisten küldött, hogy elvezesse őket
a nagyvilágba, alkalmasabb vidéket,
jobb földet keresni, legyen a vezérük,
ők pedig feltétlenül engedelmeskednek
neki.

Tíz embert választottak, azzal a fel-
adattal, hogy menjenek az idegenhez,
közöljék a gyűlés ajánlatát, tájékoz-
tassák nyomorúságos körülményeiről,
és kérjék meg, fogadja el a vezéri
tiszteletet.

A tíz ember elvonult, tisztességtu-
dóan meghajoltak a bölcs idegen előtt,
és egyik közülük megkezdte a mon-
dókát a sivár földről, az aszályos éveke-
ről, a nyomorúságról, majd így fejezte
be:

— Ez késtet bennünket földünk és
otthonunk elhagyására, jobb vidék
keresésére, kivándorlásra. És épp most,
amikor ilyen szerencsés ötlet jutott
eszükbe, mintha a jóisten megkönyö-
rült volna rajtunk, téged küldött ide,
bölcs és erényes idegen, hogy vezess
bennünket és megmentes a nyomortól.
A lakosság nevében kérünk, vállald a
vezérséget, s bárhová is vezetsz, kö-
vetünk. Te ismered az utakat, bizo-
nyára boldogabb, jobb földön szület-
tél. Hallgatni fogunk rád, engedelmes-
kedünk, minden parancsodnak. Vállal-
d hát, bölcs idegen, hogy megmentesd
lelkeinket a pusztulástól? Elfogadod a
vezéri tiszteletet?

A bölcs idegen fel sem emelte a fe-
jét a megható beszéd alatt. Végig
ugyanabban a helyzetben maradt,
ahogy ott találták: lehajtott fővel, ko-
moran, némán, csak a botjával tur-
kálta a földet és gondolkodott. A be-
széd végén mitsem változtatva hely-
zetén, csak egy szót bökött ki a fogai
között, röviden és ridegen:

— Elfogadom.

— Indulhatunk hát veled jobb hazát keresni?

— Indulhattok! — tette hozzá a bölcs idegen, fel sem pillantva.

Nagy lelkesedés tört ki, és hálálkodó nyilatkozatok hangzottak el, de a bölcs egy szót se szolt többet.

A gyűlés részvevőivel közölték a nagy sikert, s csak annyit tettek hozzá, hogy most látják igazán, milyen nagy ész rejlik abban az emberben.

— Meg se moccan. Fel sem emelte a fejét, hogy megnézzé, kivel beszél. Csak hallgat és gondolkodik. Beszédünkre és hálálkodásunkra mindössze két szóval válaszolt.

— Valódi bölcs!... Ritka ész!... — hallatszottak az ujjongó kiáltások minden oldalról, s többen mondogatták újra, hogy maga az úristen küldte a vándort, mint valami mennyei mentőangyalt. Mindannyian őszintén bizakodtak, hogy ezzel a vezérrel siker vár rájuk, s ebben a meggyőződésükben nem ingadhatta volna meg őket senki a világon.

A gyűlés nyomban határozatot hozott, hogy másnap hajnalban indulnak.

Másnap összegyűlt mindenki, akiben volt bátorság a hosszú útra. Több mint kétszáz család indult az ígéret földjére, néhányan pedig ott maradtak, hogy az ősi tűzhelyet őrizzék.

Szomorú látvány volt a nyomorultak tömege. A roppant inség kényszerítette őket szülőföldjük és őseik sírjának elhagyására. Napszitta arcuk sovány, csontos, meggyötört. A kínlódás hosszú éveinek szenvedése nyomot hagyott rajtuk, a nyomor és keserűség jeleit. Most azonban megcsillant szemükben a remény első sugara, de a szülőföldtől való búcsúzás fájdalma is. Egy aggyastán ráncos arcán könnyek peregtek, búsán sóhajtozott, fejét csóválta, mintha balsejtelem gyötörné, s inkább maradna még néhány napig, hogy itthagya csontjait a kövek között, minthogy jobb otthont keressen. Az asszonyok közül is többen hangos sirással, jajveszékéléssel búcsúznak a sírokból hagyott halottaktól. A férfiak is láthatólag küzdenek a meghatódással, de közben buzdítják a népet: „Azt akarjátok hát, hogy továbbra is itt tengődjünk ezen a átkos vidéken, és ezen a kopár ugaron folytassuk az életet?” Közben persze ők is

azt szeretnék, ha az egész átkos vidéket és a nyomorúságos viskókat magukkal vihetnék.

A tömeg szokás szerint lármázott és zúgott. A férfiakat és nőket nyugtalan érzés fogta el, az anyák hátán ringó gyermekek pedig sivalkodtak. Még a jószág is nyugtalan lett. Kevés az állat, de azt a néhány tehéncé, sovány, nagyfejű, vastag lábú lovacskát is megrakták ponyvákkal, tarisznnyakkal, vagy legalább két zsákot vetettek a nyergen át, úgyhogy majd összeszerkadt szegény pára, mégis erőltetve tartja magát, csak néha nyerít fel búsan. Mások meg szamarat terheltek meg, a gyerekek pedig kutyákat vonszolnak láncon. Volt ott beszélgetés, kiáltás, szitkozódás, jajveszékélés, sírás, ugatás, nyerítés, sőt egy csacsi két-háromszor iázott is, de a vezér szótlan maradt, mintha neki az egész tömeghez és lármához semmi köze sem volna. Valódi bölcs!

Úl lehajtott fővel, hallgat és gondolkodik, bár néha köp is egyet, ennyi az egész. Épp ezzel a viselkedéssel lett igen népszerű. Mindnyájan készek, ahogy mondani szokás, követni őt tűzön és vízen át. A tömegben ilyesféle beszélgetések hallatszottak.

— Örülünk, hétkás, hogy ilyen emberre találtunk. Ha nélküle indultunk volna, ne adj isten, rágondolni is rossz, bajba jutottunk volna! Ez aztán az ész, komám! Csak hallgat, egy szót sem szolt még! — mondta valaki, és nagy tisztelettel és büszkeséggel bámult a vezérre.

— Minek a beszéd? Aki beszél, nem gondolkodik. A bölcs ember természetesen hallgat, és mélyen gondolkodik! — tette hozzá a másik, és szintén nagy tisztelettel bámult a vezérre.

— Ami azt illeti, nem könnyű vezetni ekkora tömeget! Muszáj neki gondolkodni, ha elvállalta ezt a nagy tisztséget.

Eljött az indulás ideje. Rövid ideig még vártak, hátha még valaki csatlakozik hozzájuk, de nem jelentkezett senki, nem lehetett tovább várni.

— Indulhatunk? — kérdezték a vezért.

A vezér némán felállt.

Mellé sorakoztak a legbátrabb férfiak, hogy szükség esetén segítségére legyenek, és óvják a bajtót.

A vezér komoran, lehajtott fővel néhány lépést tett, méltóságteljesen lóbálva botját, a tömeg pedig megindult utána, és többször felkiáltott: „Éljen!” A vezér tett még néhány lépést, és nekiment a községháza kerítésének. Itt természetesen megállt, és a tömeg is megtorpant. A vezér hátralepett, és botjával kétszer-háromszor megkopogtatta a kerítést.

— Most mit tegyünk? — hallatszott a kérdés.

A vezér hallgatott.

— Mi az hogy mit tegyünk? Döntsük ki a kerítést! Azt tegyük! Látnod, hogy a vezér intett bojjával, hogy mit kell tennünk! — kiáltották az elől álló emberek.

— Ott a kapu, ott a kapu! — kiáltották a gyerekek, és élénken mutogattak a széttárt nagykapu felé.

— Pszt! Gyerekek, csönd legyen!

— Jaj istenem jaj, ilyet se láttam még! — vetettek keresztet az asszonyok.

— Fogjátok be a szátokat! Ő tudja, mit kell tennünk. Döntsük ki a kerítést!

A kerítés egy perc alatt engedett, mintha ott se lett volna.

Átjutottak.

Alig mentek száz lépést, a vezér egy nagybacska csipkebokrok közé keveredett és megállt. Nagy nehezen kikászolódtott onnan, és kezdett jobbra-balra hadonászni botjával. Mindenki megállt.

— Mi az már megint? — kiáltották hátulról.

— Utat kell vágni a túskebokrok között! — harsogták a vezér mellett álló férfiak.

— Ott az út a bokrok mögött! Ott az út a bokrok mögött! — visítottak a gyerekek, és ezt mások is erősítették az utolsó sorokból.

— Ott az út, ott az út!... csufolódtak dühösen a vezér mellett álló férfiak. — De vajon tudjátok-e, hová vezet az az út, oktondiak? Nem parancsolhat mindenki! Ő tudja, merre jobb és közelebb! Vágjuk ki a túskebokrokat!

Nekiálltak és utat vágtak.

— Ajaj! — sikított fel egynéhány, akinek túske szűrődött a kezébe, vagy ág suhintott végig az arcán.

— Ja, komám, semmit sem lehet elérni csak úgy, szenvedés nélkül. Kínokat is ki kell állnunk, ha sikert akarunk elérni — jegyezték meg a legbátrabbak.

Nagy erőfeszítések árán átvergődtek a túske bokrokon, és indultak tovább.

Rövid idő múlva földbevert karók állták útjukat.

Azokat is ledöntötték, és indultak tovább.

Aznap nem tettek meg nagy utat, mert még néhány kisebb akadályt kellett leküzdeniök, pedig hát az élelem gyenge volt, egyesek csak száraz kenyeret vittek, esetleg egy kis leveskét, épp csak hogy enyhítsék éhségüket, másoknak meg kenyér sem jutott. Szerencsére nyáridő volt, sított akadt valami gyümölcs.

Így az első nap csak rövid utat tettek meg, mégis nagyon kifáradtak. Nagyobb veszély nem mutatkozott, baleset sem történt. Ilyen nagy vállalkozásnál igazán apróságnak számít, hogy az egyik asszony szemébe túske szűrődött, és vizes borogatással gyógyította, egy gyereknek pedig karó esett a lábára, s most sántikált és jajgatott, egy aggastyán pedig megbottlott a bokrok között, elvágódott, és kificamította lábát, persze rögtön vöröshagymával ápolták, vitézül túrta a fájdalmat, és botra támaszkodva bátran követte a vezért. (Bár többen azal vádolták az öreget, hogy hazudik, nem is ficamította ki a lábát, szimulál csak, mert szeretne visszatérni.) Végül alig akadt olyan, akinek nem szűrődött túske a kezébe, vagy nem karcolta meg a túske ág az arcát. A férfiak hőiesen túrtek, az asszonyok átkozták a pillanatot, amikor indulásra szánták magukat, a gyerekek pedig ahogy szoktak, sírtak-ríttak, mert fogalmuk sem volt, hogy a kín és fájdalom milyen gazdag jutalommal jár majd.

Mindannyiuk nagy örömére, a vezérnek semmi baja sem történt. Az igazat megvallva, őt őrizték legjobban, de azért, szó ami szó, szerencséje is volt.

Első este lefekvés előtt imádkoztak, és megköszönték az úristennek, hogy első nap szerencsés útjuk volt, és a vezérnek semminemű baja sem történt. Aztán szóra emelkedett az egyik férfi a legbátrabbak közül. Egy karó éktelen kék foltot hagyott arcán, de ő rá sem hederít:

— Testvérek! — kezdte. — Íme, az első nap szerencsésen elmúlt. Az út

nem volt könnyű, de vitézül le kell küzdenünk minden akadályt, mert tudjuk, hogy ez a fáradságos út a boldogsághoz vezet. A jóisten őrizze meg vezérünket minden rossztól, hogy továbbra is ilyen sikerrel vezessen bennünket.

— Ha így megy tovább, holnap elvesztem a másik szememet is! ... — morgott mérgesen egy asszony.

— Jaj a lábam! — ordította az öreg, akit az asszony kijelentése felbátorított.

A gyerekek minduntalan nyöszörögtek és sírdogáltak. Alig tudták lecsitítani őket az anyák, akik szintén hallani akarták a szónokot.

— Igen, elveszted a másik szemedet is — csattant fel a szónok. — S ha elveszted mindkettőt, hát aztán? Igazán semmiség, ha egy asszony elveszti a szeme világát egy ilyen nagy ügyért. Szégyellj magad! Hát te nem gondolsz gyerekeid jólétére és boldogulására? Ha a nép fele odavész az ügyért, az se számít. Egy szem, hát az is valami? Minek neked a látás, ha van aki lát helyettünk, és vezet bennünket a boldogság felé? Tán csak a te szemed és a bácsika lába miatt nem hagyunk fel ezzel a nemes vállalkozással?

— Hazudik az öreg! Hazudik az öreg, tetteti magát, csakhogy visszaterjen! — hallatszott minden oldalról.

— Aki nem akar velünk menni — folytatta a szónok —, térjen vissza, de ne jajgasson, és ne lázítsa a többieket. Ami engem illet, követem ezt a bölcs vezért, amíg élek.

— Mindannyian követjük, mindannyian, amíg élünk!

A vezér hallgatott.

Az emberek körülfogták, és súgva mondták:

— Csak hallgat és gondolkodik!

— Bölcs ember!

— Nézd csak, milyen a homloka!

— És mindig komor.

— Komoly férfi!

— Látszik, hogy bátor.

— Bátor, bizony! legyőzte a kerítést, a karókat, a tüskebokrokat, mindent legyőzött. Komoran üt egyet a botjával, és nem szól egy szót se, te pedig gyürkőzz neki, és nézz a dolgod után!

Igy múlt el az első nap, és hasonló sikerrel teltek a következő napok is. Különösebb dolog nem történt. Csak kisebb akadályok: árok-

ba, szakadékbá zuhantak, vízmosásokban bukdácsoltak, bokrok között, néhányan lábukat vagy kezüket törték, volt, aki beverte a fejét, de mindezt el lehet viselni. Néhány aggagyan belehalt a kínlódásba, de hát öregek voltak már. „Otthon is meghaltak volna, üldögélve, hát még utazás közben!” — mondta a szónok, és továbbra is bátorította az embereket. Elpusztult néhány egy-két éves gyerek is, de a szülők összeszorították fogaikat, ha az isten is úgy akarta, hát legyen, s a gyász annál kisebb minél kisebb a gyerek: „Így sokkal kisebb a bánat, ne adj isten, hogy a szülők akkor veszítsék el a gyereket, amikor házasság vagy nősülés előtt áll. Ha már így hozta a sors, jobb minél előbb, mert kisebb a gyász!” — csitította őket ugyanaz a szónok.

Sokan sántítottak, bicegtek, egyesek vizes borogatással gyógyították a daganatokat, mások felkötötték karjukat; mindnyájan lerongyolódtak, szakadt ruhadarabok lógtak róluik, mégis szerencsén haladtak tovább. Könnyebben elviselnék mindezt, ha nem volna az állandó éhezés. De menni kell előre.

Egy nap fontos dolog történt.

A vezér elől ment, mellette a legbátrabbak. (Bár közülük is ketten hiányoznak már, hová tűntek; általános vélekedés szerint elárulták az ügyet és megszöktek. A szónok egyszer beszélt is szégyenteljes árulásukról. Csak kevesen hiszik, hogy az a két ember is elpusztult, de ők hallgatnak és nem szólnak, nehogy megijessék a többieket) Végül sorban a többiek. Egyszerre csak hatalmas, mély sziklás szakadék elé értek, meredek partján megtorpantak, egy lépést sem mertek tenni tovább. A legbátrabbak is megálltak, és a vezérre néztek. Az pedig, lehajtott fővel, komoran és elgondolkodva hallgatott, és bátran lépett előre, csak botjával kopogtatott jobbra-balra, régi szokása szerint, azzal a mozdulattal, ami még inkább növelte tekintélyét. Nem nézett senkire, nem mondott semmit, és arcán nem látszott semmi változás, semmi jele a félelemnek. Egyre közeledett a szakadékhoz. A bátrak között a legbátrabbak is elsápadtak, de nem mert szólni senki az okos, kemény és bátor vezérnek. Mét két lépés, és a vezér eléri a szakadékot! Halálos félelemben, tágranyított szemekkel hőkölték vissza valamennyien, a legbátrabbak meg

akarták ragadni a vezért, még ha így meg is sértik a fegyelmet, de a vezér lépett egyet, aztán még egyet, és lezuhant a szakadékból.

Zúrzavar, jajveszékélés, láрма és félelem tört ki a tömegben. Egyesek menekülni kezdtek.

— Megálljatok, hová indultok, testvéreim! Hát így kell betartani az adott szót? Nekünk követnünk kell a bölcs embert, mert ő tudja, mit cselekszik! Tán csak nem bolond önmagát a pusztulásba vinni? Kövessük hát! Ez a legnagyobb, de talán az utolsó veszélyes akadály. Ki tudja, talán pont e szakadék után következik az isten által nekünk szánt gyönyörű, termékeny föld. Előre hát, mert áldozat nélkül nem lehet elérni semmit! — így beszélt a szónok, két lépést tett előre és a szakadék őt is elnyelte. A legbátrabbak követték, és utánuk nyomultak a többiek.

Sikoltozás, nyögés, visítás hallatszott az óriás lyuk peremén. Az ember azt hinné, hogy élve, de még épen és egészségesen sem kászálódhat ki senki abból a szakadékból. Az élő ember azonban kemény, mint a dió. A vezér, mint mindig, most is szerencsésen megúszta, és közben megkapaszkodott egy bokorban, és lassan kúszva sértetlenül feljutott a szakadék szélére.

Miközben odalent jajveszékelték és nyögtek a többiek, ő mozdulatlanul ült. Hallgatott és gondolkodott. Lent egyes sebesült emberek mérgesen szidták, de a vezér rájuk se hederített.

Azok, akik szerencsésebben gurultak, és sikerült megfogódnok valami bokorban vagy fatörzsben, kezdtek felfelé mászni. Volt, akinek a lába tört vagy a keze, volt, aki a fejét verte be, és vér csurgott végig az arcán. Mindenki megsérült, kivéve a vezért. Nézték őt, komoran, gyanakodva, nyögve a fájdalomtól, de a vezér fel sem emelte fejét. Hallgatott és gondolkodott, ahogy bölcs emberhez illik!

Múlt az idő. A vándorok száma egyre csökkent. Minden nap elvitt valakit. Többen feladták az utazást és visszatértek.

Húszan maradtak. Elkezeredés és gyanú ült a sovány, megviselt, éhező arcokra, de senki sem szólt. Hallgatnak, mint a vezér, és mentek előre.

Még az a bizonyos tüzes szónok is búsan lógatta fejét. Nehéz út volt.

Napról napra ritkultak soraik, és már csak vagy tizen maradtak. Arcuk még bánatosabb lett, és mind hangsúlyosabban jajgattak és nyögtek.

Inkább torzszülöttekre emlékeztettek, mint emberekre. Mankóra támaszkodtak, karjuk felkötve, fejük többszörösen bekötözve véres vászonnal, borogatással. Újabb áldozatra már nem is voltak képesek, mert testükön már nem volt hely, ahol új sebet vagy szúrást lehetne ejteni.

A legbátrabbak és legmerészebbek is elvesztették hitüket és a reményt, de mentek tovább, azaz inkább mozgáltak csak valami módon, nagy erőfeszítéssel, a fájdalomtól jajgatva és nyögve. Vissza úgysem lehet már menni. Annyi áldozat után nem lehet megszakítani az utat!

Szürkül. Bicegnek a mankókon, s egyszer csak látják, hogy a vezér nincs előttük. Még egy lépés, és megint szakadékból zuhantak mindannyian.

— Jaj, a lábam!... Jaj, anyám, a karom!... Ajjaj! — hallatszott a jajgatás. Aztán hörgés, nyögés és sikítás hangzott. Egy rekedt hang még a dicső vezért is szidta, aztán elnémult.

Mire megvirradt, a vezér ugyanúgy ült, mint azon a napon, amikor vezérré választották. Semmilyen változás nem látszott rajta.

A szakadékból lassan előmászott az a bizonyos szónok, s utána még ketten. Körülnéztek, összetörve és véresen, hogy megszámlálják, hányan maradtak. Összesen hárman voltak csak. Halálos félelem és elkezeredés kerítette őket hatalmába. Ismeretlen hegyes, sziklás vidéken voltak, út sehol sem látszott. Két nappal ezelőtt hagyták el az országot. A vezér így vezette őket.

Eszükbe jutottak társaik, rokonaik, akik elpusztultak e csodálatos utazás közben. Keserű bánatot éreztek, amely erősebb volt a megnyomorított végtagjaikban érzett fájdalomnál is. Tulajdon szemükkel nézték végig pusztulásukat.

Az illető szónok a vezérhez lépett, és fáradt, remegő, fájdalmas keserőséggel kérdezte:

— Hová megyünk most?

A vezér hallgatott.

— Hová vezetsz minket, és hol vagyunk most. Rád bízunk magunkat családjainkkal együtt, követtünk téged, elhagyva otthonainkat és őseink sírját, hogy megmeneküljünk a terméketlen vidéktől, te meg még nagyobb pusztulásba vittél bennünket. Kétszáz család követett, most pedig számold meg, hányan vagyunk!

— Hát nem vagytok mindannyian itt? — morogta a vezér lehajtott fővel.

— Te még kérded? Emeld fel a fejed, nézz ránk, számold meg hányan maradtunk ezen a szerencsétlen úton! Nézd meg, milyenek lettünk mi, akik veled maradtunk. Jobb volna, ha megse maradtunk volna ilyen nyomoréknak.

— Nem látlak benneteket!...

— Miért?

— Vak vagyok!

Néma csönd következett.

— Az úton vesztetted el a látásod?

— Vakon születtem.

Búsan hajtották le fejüket mindhárman.

Az őszi szél söpört a hegyekben, és felkavarta a hervadt faleveleket. Köd ülte meg a csúcsokat. A hideg, nedves légben varjak szárnycsapása csattogott, és gonosz káromgásuk hallatszott. A nap korongját gomolygó, rohanó felhők rejtették el a világ elől.

A három ember halálraváltan meredt egymásra.

— Most hová megyünk? — bugygyant ki az egyikből síri hangon.

— Nem tudjuk, hová!

1901.

Bogdánfi Sándor fordítása

